

**MUNKÁCSY MŰVÉSZBARÁTAI, TÁRSASÁGI ÉLETE 1871–1896 KÖZÖTT.
A FESTŐ PÁRIZSI SZALONJA**

– Sz. Kürti Katalin –

A francia főváros igazi metropolisszá vált a 19. század közepére. Egymilliónyi lakosa „kinőtte” a várost, ezért III. Napóleon császár nagy építkezésekre szánta el magát. Prefektusa, a városrendező E. Haussmann báró egész negyedeket bontatott le, új sugárutakat terveztetett. Hidak, pályaudvarok, vásárcsarnokok, paloták épültek. A fotósok sorra örökítették meg Párizs átalakulását, az építkezéseket, a népélet jeleneteit. A. Braun egy montmartei ünnepséget jelenített meg 1862-ben, Le Gray a Szajna-parti hidakat, Ch. Marville a Haussmann-féle építkezéseket.

Az első Londoni Világkiállítás (1851) után itt került sor az 1855. évi második világkiállításra, amely a technikai vívmányok mellett a művészeteket is népszerűsítette. Feltűnést keltettek Ch. Negre szociális érzékenységről tanúskodó párizsi életképei, Adolph Braun portréi, csendéletei. Itt nyert díjat a magyar Simonyi Antal fotográfus is, aki otthon írásban is beszámolt élményeiről. A francia festők szép számmal vettek részt a világkiállításon, Gustave Courbet azonban ekkor és 1867-ben is külön pavilonban mutatkozott be. Az 1867. évi világkiállítás szenzációs áttekintést adott a tudományok, a technika fejlődéséről, a művészetekről. Magyarország többek között mezőgazdasági terményekkel, ipari csodákkal vett részt, 343 kiállítóval. A *Hableány* gőzhajó például a Szajrán ringatózott.

A város hamar kiheverte a francia–porosz háború és a kommün hónapjait. III. Napóleon uralmát, a második császárságot a harmadik köztársaság követte, amelynek elnöke Mac-Mahon marsall lett. Visszatért száműzetéséből Victor Hugo, s olyan nagy írók, költők, gondolkodók dolgoztak itt, mint H. A. Taine, Gustave Flaubert, a két Dumas, Ernest Renan, Émile Zola, Anatole France, Guy Maupassant. Mellettük Ch. Gounod, H. Berlioz, A. Thomas, Jules Massenet zeneszerző öregbítette a francia kultúra hírnevét.

A nagy építkezések tovább folytatódtak. 1875-ben nyitották pl. meg a Ch. Garnier által tervezett Operaházat. Ekkor már megkezdődtek az előkészületek az 1878. évi világkiállításra.

A festők a nagy múltú Salonban (előbb a Louvre Salon carréjában, majd az Iparpalotában) állították ki műveiket, de 1863-tól már működött a Visszautasítottak Szalonja (Salon des Réfusés). Itt az új festői szemlélet képviselői – pl. a későbbi impresszionisták – jelentek meg műveikkel. Először 1874-ben állítottak ki együttesen a híres fotós, Felix Nadar műtermében. Claude Monet (1840–1926) *Impresszió* –

A felkelő nap című képe lett a csoport névadója. Mellette E. Manet, E. Degas, A. Renoir, C. J. Pissarro képei kerültek a viták keresztüzébe. Émile Zolában találtak szövetségest, aki a sajtóban foglalt állást az új stílus mellett. Segítette az impresszionizmus megértését, népszerűsítését a fotográfia elterjedése. A fényképészek jó része festőből lett fotóssá. G. Le Gray műtermét Th. Gautier kritikus és E. Delacroix is gyakran látogatta. Ch. Nègre festés előtt fotótanulmányokat készített magának, és modelljeit különös megvilágítású térbe helyezte el. A leghíresebb Felix Nadar lett, aki eredetileg újságíró és karikaturista volt. 1853-ban nyitotta műtermét, ahol lefényképezte Victor Hugot, George Sandot, Hector Berliozt, Liszt Ferencet, a két Dumas-t, a festők közül H. Daumiert, E. Delacroix-t, F. Millet-t, Camille Corot-t. Legkorábban, 1854-ben G. Doré ült kamerája elé, majd részt vett modellként kísérleteiben. Híres képe, az *Önarckép léghajóban* egyben városkép is. A festők egy része félt az új technikától: attól tartottak, hogy átveszi a festészet szerepét. Igen, valóban veszélybe került a természetutánzó, naturalista festészet, mert a fénykép tökéletesebben adja vissza a valóságot. A legtehetségesebb fotográfusok azonban nem a másolást tűzték célul, hanem a hangsúlyozást, a sűrítést. Így a már említett Delacroix vagy Doré örömmel nyugtázták Nadar sikereit, s maga G. Doré fel is használta a fotót műveihez. A fiatal Munkácsy elsősorban az ő segítségére, kapcsolataira számíthatott eleinte.

Munkácsy első látogatása Párizsban. A Salon aranyérme

Munkácsy Mihály müncheni tanulmányai közepette, 1867. október 14-én érkezett meg Párizsba. Két héten át rótt a kiállítás pavilonjait, az épülő várost. Itt került szoros kapcsolatba Telepy Károllyal, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat titkárával, akivel Gustave Courbet (1819–1877) különkiállítását is meglátogatták.

Nem sejtette, hogy a következő Párizsi Világkiállítás egyik nagydíjasa lesz, még azt sem, hogy a párizsi Salon későbbi díjnyertese. Az azonban biztosan megfogalmazódott benne, hogy ide igyekszik. 1867 őszétől Franz Adam iskolájában dolgozott, sokat fejlődött. Magyar tárgyú népeletképeit időnként német ízlésnek megfelelő modorban festette, de egyénisége egyre nyilvánvalóbbá vált. Sommázásra törekedett: elhagyta a humoros, novellisztikus részleteket, és a nagy egészre koncentrált. Így született a *Dűlő szénásszekér*, a *Vihar a pusztán*, a *Lakodalmi hívogatók*, majd Düsseldorfban, 1868-ban az *Ásító inas (Hajnalpír)*, 1869-ben a *Siralomház*. Eszményképe, Ludwig Knaus meglátva a festményt, arra biztatta, hogy küldje el a párizsi Salonba. Munkácsy 1870 tavaszán Leopold Conzen műkereskedő boltjában mutatta be a *Siralomház*at. Ekkor írta atyai jóbarátjának, Ligeti Antalnak: „...Ma indítom útnak a képet Párizs felé, hova valószínűleg egy pár hónap múlva

magam is követni szándékozom. Noha itt most valóban jól kezd menni a dolgom, s mióta képem ki volt állítva, egész környezetem megváltozott...”.¹

1870 tavaszán táviratban értesítették, hogy megkapta a Salon egyik aranyérmét. Nem vett részt az ünnepségen, de a kritikák hamar eljutottak hozzá. Méltatta a festményt René Ménard, Fourcaud, J. A. Castagnary, Theofil Gautier, Liptay Pál.

A francia főváros már 1867-től vonzotta, ezt erősítette benne Wilhelm Leibl és Zichy Mihály, akivel 1871-ben Düsseldorfban ismerkedett meg. Májusban jelentkezett a párizsi Adolphe Goupil (1806–1893), aki éveken át megrendelője lett, és műveit fotóreprodukciók útján is terjesztette. 1870–1871-ben a *Tépéscsinálók*on dolgozott.

A festmény, amelyet a magyar szabadságharc ihletett, friss háborús élményekkel telítődött: 1870 decemberében már tele volt Düsseldorf francia hadifoglyokkal, köztük sebesültekkel is. Ekkor ismerkedett meg, Paál László társaságában, egy francia katonákat látogató házaspárral. Eduard de Marches báró és felesége, Cécile nagy hatással volt későbbi életére. 1871 januárjában társaságot hívott műtermébe, a meghívót francia nyelven írta (1. kép).² Ez a gesztus már azt fejezte ki, hogy Párizsba készülődött.

Az aranyérmét – amellyel négyszáz frank járt – negyven művész kapta meg, így V. Gerbeaud, A. P. Cormon, É. Detaille, Carolus-Duran, H. Fanton-Latour, L. E. Lambert, W. Leibl, W. Mesdag, J. Passini, Zamacois. Ez a Salon jól mutatta a francia művészet erőviszonyait és külföldi kapcsolatait.

A ma már jelentéktelen, ismeretlen franciák mellett ott van A. P. Cormon, a történelmi festészet kiváló művelője, az École des Beaux-Arts tanára; É. Detaille, az akadémikus festészet képviselője (E. Meissonier tanítványa). Helyet kapott a díjazottak között az új szellemet képviselő H. J. Fantin-Latour (1836–1904), aki később az impresszionisták barátja lett, és külföldi kortársa, a Courbet művészetét tisztelő W. Leibl (1844–1900). A holland H. W. Mesdag (1831–1915) és a kevésbé jelentős J. Passini osztrák zsáner- és tájfestő zárta a sort. A francia közönség és a kritikusok hada várakozással tekintett arra, hogy megismerje, illetve riportban megismertesse az *Egy elítélt utolsó napja (Siralomház)* fiatal festőjét. Munkácsy, aki 1867 óta készült Párizsba, még 1870 nyarán indulni akart. A francia–porosz háború, majd a kommün hátráltatta utazását, de lázasan készülődött. Művésztársai: Zichy Mihály, W. Leibl, műkereskedője, Goupil és a de Marches házaspár hívták, biztatták. 1871 novemberében, előzetes értesítés nélkül beállított de Marches báró párizsi lakásába. Első levelét 1871. november 27-én írta Párizsból Telepy Károlynak, a Képzőművészeti Társulat titkárnak. Figyelmébe ajánlotta Paál Lászlót, aki most vele dolgozik Párizsban.

Megélhetése biztosnak látszott, hiszen Goupil műkereskedő 1878-ig mindent átvett tőle. 1873-ban festette meg a Düsseldorfban elkezdett *Éjjeli csavargókat*,

¹ FARKAS 1952. 63.

² MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 53.5574.1.

majd a *Köpülő asszonyt*, a *Rőzsehordó nőt*. Ez a monumentális hatású kép barbizoni élmények drámai sűrítménye. Paál Lászlóval együtt dolgoztak itt, aki 1873-ban telepedett le Barbizonban, C. F. Millet házához közel. A bensőséges tájfestészet, a paysage intime képviselői természetimádók voltak, művészetük közelített a plein air festészethez. Az alapítók közt találjuk Ch. F. Daubignyt, akinek Munkácsy nagy tisztelője volt (festményt is őrzött tőle). Nem tudni pontosan, találkozott-e vele személyesen 1873-ban. Ekkoriban dolgozott ott C. Corot, N. Diaz, J. Dupré, Th. Rousseau, a holland Mesdag, a német Beckmann, az osztrák Ribarz, a svéd C. F. Hill és régi ismerőse, August von Pettenkoffen.

Munkácsy Camille Corot tisztelője volt, s biztos, hogy találkoztak is. Erre utal az a tény, hogy később művésztársaival együtt tiltakozott Corot mellőzése miatt.

Barbizon hatását őrzik erdőrészelei (*Colpachi park*, *Erdőrészlet két alakkal*, *Alkonyatkor*, *Erdő belseje*). Legmesszebbre a *Poros út I.* változatával jutott, amely igazi plein air kép. Párizsban Gustave Doré, Th. Gautier leánya, Judith révén és később Zichynél ismerte meg az orosz M. Antokolszkijt, a belga F. Ropsot, E. Hammant, az Alföldünket is látogató osztrák O. Thorent. Korán kapcsolatba került Jaques Jean Hennerrel, a francia klasszicizmus képviselőjével. 1873 nyarán igen jó kritikát kaptak a francia lapokban a Bécsi Világkiállításon bemutatott képei. Sem ott, sem a párizsi Salonban ekkor nem nyert elismerést a *Tépéscsinálókra*, de örömmel és elégtételt érzően írta menyasszonyának: „*az egész művésztársaság dühös, hogy képeket nem jutalmazták érdemmel, sőt a zsűri ellen tiltakozás van folyamatban, melynek már majdnem 200 aláírása van*”.³

Nem sokáig kellett várnia: 1874-ben másodosztályú érmet nyert a Salonban *Zálogház* és *Éjjeli csavargók* című képe.

Hamarosan francia festőbarátokra is szert tett: megismerkedett Pierre Puvis de Chavannes-nal, E. Duezzel, É. Detaille-lel, Jules Bretonnal, Charles Chaplinnel. Tisztelői közé tartozott a fiatal Van Gogh, aki 1875–1876-ban a Goupil cég alkalmazottja volt.

Otthonteremtés Párizsban

A fiatal festő gyakran vendégeskedett Luxemburgban Colpachon, tisztelte de Marches bárót és szerelmes lett feleségébe. Megismerkedésük idején a festőnek maga a név is kedves volt, hiszen korán elvesztett édesanyja is Cecilia volt. A békésabai sivár gyermekkorban a Steiner-kúria és nagynénje szalonja jelentette számára a biztonságot. Ennek az otthonra találásnak a lehetősége jött el 1873 után.

1874-ben, miután de Marches báró meghalt és a gyászév letelt, a festő feleségül vette az özvegyet, Cécile Papier-t. 1874 augusztus–szeptemberében Svájcba, Olaszországba és Magyarországra utaztak nászútra. Ekkor látta a festő Velencében,

³ FARKAS 1952. 76.

a Scuola di San Roccóban Tintoretto híres passiósorozatát, amely később nagy szerepet játszott Krisztus-képei születésében.

Párizsba visszatérve a Cécillel már előzőleg berendezett műteremlakásba érkeztek, amely a rue Lisbonne-on állt. Régi inasuk, Jean és szakácsnőjük várta őket, akit az idelátogató csabaiak megismertettek a magyar ízekkel. Reök István, a nevelőapja 1874 tavaszán látogatta meg; unokaöccse, Iván pedig állandó vendége volt. 1875–1876 telén Munkácsy gyakran ellenőrizte (két kutyája kíséretében) palotájuk építését a Legendre utcában. Ez volt Párizs legdrágább negyede, a Monceau park mellett. Itt laktak a kor hírességei, így pl. a festő P. Puvis de Chavannes, E. Meissonier. Az építkezés már előrevetítette Cécile nagyszabású terveit, egyelőre azonban szerényen éltek. Mint nagybátyjának, Reök Istvánnak írta 1876 tavaszán: „a telet igen csendesesen töltöttük, egyetlen egyszer voltunk színházban, hanem igen gyakran ebéden, intim társaságokban”.⁴

Az úri negyedben épült Rue Legendre-beli műterempalota lett a helyszíne szalonképeinek, amelyeket 1876-tól kezdett festeni. Az új téma és műfaj eleinte kedvére való volt, tükrözte boldogságát, pompaszeretetét. Sötét, komor világa helyett színgazdag, vidám jeleneteket festhetett, amelyek saját környezetéhez hasonló helyszínen jelennek meg. Rajtuk szép, gondtalan nők csevegnek, babát látogatnak, olvasnak, gyermekekkel, kutyákkal játszanak. 1876-ban a párizsi Salonban mutatta be *Műteremben* című festményét, amelyről Paul Mantz ezt írta: „Ez a festmény eseményt jelent Munkácsy pályáján. Igen örvendetes megtérést, szabadulást a fekete színtől, szőkés szürkeségek megbecsülését. A megfestés módja csodálatos. Munkácsy így még nem festett. Az ecset futása könnyed és kifejező, némelyik részlet a széles és biztos festés remeke.”⁵ A kép Munkácsy életérzésének kifejezője volt: úgy ábrázolta magát és Cécile-t új műtermében, hogy a festmény megtalálta biztonságát tükrözte. Ez azonban csak rövid ideig tartó nyugalom volt, jöttek házasságának gondjai, és bekövetkezett egészségének romlása is. Sokan és sokféleképpen értelmezték feleségével való kapcsolatát. Legtöbbször az asszonyt okolták a festő megfeszített munkatempójáért, megalkuvás-sorozatáért.

Milyen ember volt Cécile Papier? Kispolgári környezetből emelkedett ki, ebben jól neveltsége és szépsége is segítette. Az 1860-as, 70-es évek fordulójáról származó fotók finomnak, jól öltözöttnek mutatják. Érthető, hogy meghódította a nála jóval idősebb és gazdag de Marches bárót. Munkácsy 1872-ből származó festménye ugyancsak szépnek, elegánsnak mutatja, idealizálja – ezt mondhatjuk a jegeységük idején készült portrékra is. Az 1875-ben festett arckép már akaratosságára, keménységére utal. Cécile célja az volt, hogy önbizalmat adjon férjének, újabb és gazdagabb megrendelőket szerezzen, s ehhez méltó nagyvilági környezet, társa-

⁴ CZEGLÉDI 1976. 52.

⁵ A Le Temps 1876. VII. 24. számában megjelent cikkét idézi FARKAS 1941. 33.

sági élet kellett. Ez a mozzanat hozzájárult a festő ismertségéhez, elismertségéhez, ugyanakkor végleg elszakította kora haladó mozgalmaitól, művészeitől.

Párizsi magyarok körében, vendégek otthonról

A magyar szabadságharc bukása után jelentős emigráns csoport élt a francia fővárosban. A nemesek, a honoráciorok mellett iparosok is látogatták Párizst, vándorújtuk egy állomását. Még 1846-ban, Táncsics Mihály ösztönzésére alakult meg a Párizsi Kölcsönösen Segélyező Magyar Egylet, amelynek első elnöke Bucszinszky Bertalan volt. Kisebb megszakításokkal, újrakezdésekkel működött, 1864 körül Bertha Sándor zeneszerző, 1870-ben és 1872-től Czélkúti Züllich Rudolf szobrász vezette. Nem tudjuk pontosan, mikor járt Munkácsy először az egylet találkozóira – melyeket még ekkor kávéházakban tartottak –, de valószínű, hogy már 1872-ben. Nagybátyja, nevelőapja, Reök István (1816–1877) többször figyelmeztette, hogy legyen nagylelkű hazájával és a magyarokkal szemben. Erre ő így reagált 1872 tavaszán: „*Nem szűnök biz én meg egy percre sem magyar és magyar művész lenni, és a mennyire módomban ál, mindenkor pártolom a magyar művészet érdekeit, bár csak már kissé továbbra volnánk, hogy a magyar művészet összpontosulhatna és meghonosulhatna magyar országon, s ne kellene egész életünkön át, ha művészi légkörben akarunk maradni, ezt külföldön keresnünk. Hisz mennyi magyar művész van szét szórva a világon, ha nem is mind valami korifeus, hanem sokan vannak köztök, a kik a külföldi általánossággal egy színvonalon vannak. Ha azokkal mind egyesülve otthon üthetnék fel tanyánkat, hasznunkra volna maguknak is, és hiszem hazánknak is.*”⁶ /sic!/

Ígéretét betartotta: mindig a magyar (vagy magyar-osztrák) képzőművészekkel és nem a franciákkal állított ki (így a Bécsi, majd Párizsi Világkiállításokon). Rendszeresen segítette az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatot, majd a Párizsi Egyletet is. Ennek 1876-ban száz frankot, később évi 200–500 frankot utalt át. Az egyletnek meg kellett küzdeni önállóságáért, hiszen Osztrák–Magyar Egylet is működött Párizsban. Az 1870-es évek közepén 15 tagja volt, rövidesen 150 lett.

Nagy lendületet adott az egyletnek Zichy Mihály (1827–1906) visszaérkezése. 1875–1880 között ő volt az elnök, s minden itteni és otthoni kapcsolatát felhasználta a tagság megsegítésére. Egy állandó menház és egy párizsi magyar ipartanoda ügyében fáradozott, gyűjtéseket indított. Ennek itthoni fogadtatása kedvezőtlen volt. 1877-ben díszalbummal és fényképalbummal köszöntötte a tagság az ötvenéves Zichyt. Ennek rövid bejegyzésében megemlítette Munkácsy, hogy Düsseldorfban ismerte meg a festőt. „*A magyar egyletnek kezdet óta hasznavehetetlen tagja vagyok és ebbeli javulásomat naponta felteszem magamban*”⁷ – írta még. Rajta

⁶ CZEGLÉDI 1976.

⁷ BERKOVITS 1964. 93.

kívül Paczka Ferenc, Bruck Lajos, Ábrányi Lajos festők jártak ide, az ő portréik láthatók még a tablón. A '70-es évek derekán itt ismerkedett meg Munkácsy Türr Istvánnal. 1877 őszén az alábbiakról írt feleségének: „*elmegyek Zichyhez, aki szintén Miska. Régen nem láttam, pedig megérdemelné, hogy elmenjek hozzá, mert nemrégiben egy kellemes meglepetést szerzett nekem, mégpedig a magyar egyesület részéről. Egy küldöttség jött hozzám szerencsét kívánni kitüntetésem alkalmából. Ez a kis ünneplés nagyon kedves volt és nagy örömet okozott nekem, mert megismertem Zichy jó szándékait és finom érzéseit, mert biztos vagyok benne, hogy ő szervezte meg ezt*”.⁸

Zichy a festőnél ebédelt 1877 őszén, és beleegyezett, hogy leánya, Zsófia (Szonja) modellt üljön a *Milton*hoz. 1878-ban összeütközésbe került a két festő a világkiállításon. Zichy *A Démon fegyverei* című műve és Munkácsy *Miltonjának* elhelyezése volt a vita tárgya. A kérdés végül megoldódott: Zichy antiklerikális célzatú művét vissza kellett vonnia. Hamarosan kibékültek, s mindvégig tisztelték egymást. Zichy távozta után ismét Bertha Sándor, majd 1886-tól Munkácsy lett az egyesület elnöke.

Az osztrák–magyar követséggel is ápolta kapcsolatait a festő. 1874 nyarán pl. ebédre hívta meg a konzult és pár munkatársat, hogy Cécile-lel kötendő házassága részleteit megbeszélje. Az egyesület iránt egyedül Rosty Zsigmond kamarás, követségi tanácsos viseltetett szívéllyesen, őt tisztelte a festő.

Még Zichy szervezett 1879-ben a szegedi árvízkarosultak javára egy hangversenyt, amelyet a híres Garnier operaházban rendeztek. A bevétel 250 000 frank volt. Ekkor több nagy zeneszerzővel kötött barátságot Munkácsy: pl. Saint-Saëns-nal, Ch. Gounod-val, A. Thomas-val, J. Massenet-vel. 1879 nyarán velük – akik Szeged ügyében fáradoztak –, egyszerre érkezett Budapestre. A magyar előadóművészek rendszeresen jártak Munkácsyékhoz, így Hubay Jenő hegedűművész, aki 1879-ben Aggházy Károly zongoraművésszel hangversenyezett Párizsban. A 70-es években ismerte meg Liszt Ferencet, aki 1878-ban a világkiállítás zsűritagja volt. Később, 1886-ban New-Yorkban találkozott Korbay Ferencel, aki népdalfeldolgozásait Munkácsy-művekkel díszítve adta ki.

Magyar barátai gyakran látogatták, meg is szálltak nála. 1877 júliusában írta a Colpachon lévő feleségének: „*tíz nap óta egy egész csapat magyar van itt... kellemesen töltöm velük az estéket. Itt van Farkas úr, Deák, Odry úr az Operából... Teleki grófnő ugyancsak itt van.*”⁹ Teleki Bella éppúgy tanítványa volt, mint később Parlaghy Vilma.

Odry Lehel operaénekes aradi, gyulai ismerőse volt még a 60-as évekből. Közben Düsseldorfban és Pesten is találkoztak. Ugyancsak korai patrónusa, atyai jóbarátja Ormos Zsigmond (1813–1894) művelődéstörténész, műgyűjtő, akit 1874-ben Cécile-lel együtt meglátogatott. (Ekkor Ormos Temesvárott élt, a vármegye

⁸ FARKAS 1952. 107.

⁹ FARKAS 1952. 82.

főispánja volt.) Ormos 1874-es párizsi útján örömmel látta Munkácsy sikereit, 1878-ban azonban nem volt jó véleménye. Megdöbbenetette a festő divatos, dendys öltözködése, ugyanakkor túlhajszoltsága, a palota túlzott luxusa. Épp ezért tűnik groteszknak egy találkozás, amelyet feleségének írt le Munkácsy 1877 nyarán. A parkban egy magyar kunyerált tőle, de nem adott neki, mert mint írta: „*e percekben magam sem vagyok gazdag. De viszont olyan nehéz elhítenni, hogy nem tudok pénzt adni, ha egy Legendre utcai palotában lakom!*”¹⁰

Sikeres évek

A *Műteremben* (1876) és a korai szalonképek éppoly sikert hoztak, mint életképei (*Zálogház, Éjjeli csavargók*). A szakma és a közönség egyaránt elismerte, művei magas áron keltek el Párizsban, Londonban és Amerikában. Goupil mellett a londoni J. Staats Forbes, Schenk és Michel Knoedel értékesítette munkáit. Az utóbbi kérésére már a 70-es évek közepén elkezdte a XIII. Lajos korabeli kosztümös képeit festeni. Nem volt öröm csinálni ezeket, de egyre nagyobb igényeihez pénz kellett. Több jelentős művész segítő szándékkal, barátsággal közeledett hozzá, így az orosz M. Antokolszkij, a belga A. Stevens és a már említett német W. Leibl, G. Doré, P. Puvis de Chavannes. Amikor megkapta Munkácsy a francia becsületrend tiszti fokozatát, valamennyien gratuláltak neki. A. Pettenkoffen – aki ekkor műtermet keresett Párizsban – értékes tanácsokkal látta el a *Milton* festésekor. Pettenkoffen és Paál révén ismerte meg Sedelmeyert is. Sajnos, a későbbiek során nem ezekre a művészekre hallgatott, hanem a jelentéktelen F. E. Bertierre és C. Chaplinre.

Felesége akaratos természete, féltékenysége egyre nagyobb gondot jelentett, hozzájárult mindehhez kezdődő betegsége. 1877 nyarán egyre többet panaszkodott álmatlanságra, fej- és szemfájásra. A *Milton* festése közben keserű humorral írta: „*Szemem nyugtalanít, elmegyek Weckerhez, mert, hogy vakot festhessek, ahhoz jól kell látnom*”.¹¹ Új, egyetemes témákat keresve fogott hozzá a *Milton*hoz, a nagy művelődéstörténeti képhez. Biztosan régen foglalkoztatta az angol költő sorsa, de most saját életével hozta összefüggésbe. A lélekben, alkotóerőben még gazdag, de testben hanyatló művész alakját, azaz a sajátját fogalmazta meg festményén. A. Goupil vonakodott megvásárolni a nagyméretű *Milton* az „*Elveszett Paradicsom*”-ot diktálja leányainak című képét. Ekkor jelentkezett (Karl) Charles Sedelmeyer (1837–1925) műgyűjtő, aki átvette és a Párizsi Világkiállításon bemutatta a festményt, ahol az tiszteletbeli aranyérmét kapott. Kritikusok sora méltatta, pl. Albert Wolff a *Le Figaro*-ban. A sikereket az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója is honorálta: Ferenc József vaskorona rendjelet és nemesi címet adott Munkácsynak (1879, 1880).

¹⁰ FARKAS 1952. 99.

¹¹ FARKAS 1952. 108.

1878-ban tízéves szerződést kötött Munkácsy és Sedelmeyer. Ez az anyagi biztonságot (bár megkötöttségeket is) jelentő „keretszerződés” megindította Munkácsyt a világhír felé, de rátérítette egy olyan útra, amelyet festőkollégáinak egy része nem értett és nem bocsátott meg (2–5. kép).

C. Sedelmeyer európai körútra vitte a *Miltont*, s jelentős anyagi sikert ért el a belépőkiből és a cikkeket tartalmazó könyv árusításából, majd a mű rézmetszetű változatának eladásából. Munkácsy 1878-tól vezetett számadáskönyvéből tudjuk, hogy pl. 1878-ban 25 000, 1880-ban már 100 000 frankot kapott a műkereskedőtől. Ezért azonban keményen meg kellett dolgozni. Párizsban robotolt nyaranta is, miközben Cécile négy-öt hónapot töltött Colpachon, birtokai ügyét intézve. A festő szinte naponta beszámolt feleségének életéről, munkájáról. Gyakran kellett Karlsbadba utaznia, de a fürdőkúra nem volt eredményes. Kínzó szem- és fejfájásai ellenére is dolgozott nemegyszer Berthier nevű barátja műtermében. Közben ugyanis építkezett: a „kinőtt” Legendre utcai kis palota helyett a Villiers sugárúton vettek házhelyet egy hatalmas palota számára. 1879–1880-ban szalonképeket, tájképeket festett, párhuzamosan készült a Sedelmeyerral megbeszélte nagy Krisztus-képre.

Környezetében, baráti körében többen foglalkoztak a Krisztus-témával, ha más hangsúllyal is: M. Antokolszkij szobrász (aki Ivanov műveire is felhívta figyelmét), Zichy Mihály, Gustave Doré. 1880. július 3-án írta feleségének, hogy belekezdett a nagy képbe, előző nap egy kiváló modellt talált az egyik zsidóhoz. Panaszkodott a nagy melegre, de azért rendületlenül dolgozott. Ebben az állapotban látta őt műterme földszintjén dolgozva Fritz von Uhde, aki később így idézte a lázas munkát: „... magából kikelve, tűzzel rohant a munkába... felgyűrt ingujjal, mint egy mázolólégény, tombolt ide-oda a képen, míg végre a türelmetlenségtől lebírvva pusztá kézzel markolt a festékbe, és egyre szélesebb foltokban alakította a képet. Megesett, hogy aztán ebben az állapotban átment a szomszédjához, egy öreg francia festőhöz, hogy egy kis szuszhoz jusson”.¹² Ez a festő, illetve grafikus Gustave Doré volt. A kép nem készült el a Salon nyitására, elutasították a késve beadott képet. Sedelmeyer nem tétovázott: 1881 nagypéntekétől saját palotáját bocsátotta rendelkezésre. Talán még őt magát is meglepte a *Le Christ devant Pilate* hatalmas sikere, a látogatók naponkénti több ezres tömege. Munkácsy dicsfény nélküli Krisztusa minden egyház képviselőjét, de még a szabadgondolkodókat is elragadta. Ezek vitatkoztak: vallásos vagy filozofikus művel állnak szemben?

Több, mint harminc elemzés jelent meg a Gazette des Beaux Arts-ban, a Le Monde-ban, a Le Figaro-ban. Volt, aki kizárólag művészi szempontból méltatta, sokan azonban vallástörténeti oldalról kritizálták. „Ez az én Krisztusom, én éppen így fogtam fel mint filozófust, mint embert!”¹³ – nyilatkozott Renan. Sedelmeyernak arra is volt gondja, hogy kivédje a képet ért egyházi kritikákat. Megnyerte a párizsi

¹² UHDE 1902. 322.

¹³ Idézi: CZOBOR 1882. 88. saját fordításában.

Szent János Társulatot, amelynek rendezvényén Désiré Laverdant olvasta fel tanulmányát a képről. Nyomtatásban is megjelent beszéde, s a füzetben helyet kapott Guéneau de Mussy tanulmánya, valamint az addig megjelent sajtóméltatások sora.

A vallásosság kérdéséről Munkácsy is nyilatkozott H. de Blowitz cikkében, a londoni *The Times*-ban: „*Sosem próbáltam isteni személyt festeni, mivel, ami isteni, azt az ember nem képes megfesteni. Én az emberi alakban megjelent Istent akarom ábrázolni.*”¹⁴

Sokat írtak arról a bankettől, amelyet a Continental Szállóban rendeztek Munkácsy tiszteletére 1881. június 22-én (6. kép). A főhelyet Jules Breton és Ernest Renan foglalta el Munkácsy mellett; jelen volt M. Antokolszkij szobrász, C. Sedelmeyer, J. Massenet, A. Wolff, a spanyol nagykövet, a festők közül J. Lefebvre, C. Chaplin, Bruck Lajos (hiányzott azonban Puvis de Chavannes és Gustave Doré, akikkel eddig jó barátságban volt). Itt hangzott el Adrien Dezamy és Octave Lacroix dicsőítő ódája. Októberig háromszázezer látogatója volt a nagy festménynek, és több ezren fizettek elő Walthner rézkarcára.

Év végén Sedelmeyer felkészült a kép európai körútjára. 1882 januárjában Bécsben, február–márciusban Budapesten, 1882 tavaszától kisebb megszakításokkal 1885 őszéig Angliában (közben a német városokban, majd Varsóban, Brüsszelben, Amszterdamban) vándorolt a kép, és mindenütt hatalmas sikert aratott.

Eközben Munkácsy folytatta a sorozatot, a második képnek az *Elvégeztetett (Consummatum est!)* címet adta, később kapta a *Golgota* vagy *Kálvária* végleges nevet.

Visszatérve a lamalou-i fürdőzésből, türelmetlenül fogott hozzá nagy tablójához. „*Sietve írok neked – vetette papírra Cécile-nek 1883 nyarán – „mert egy Krisztus vár, szeretném már keresztre feszítve látni.*”¹⁵ A nagy vázlatnál az első magyar Munkácsy-ösztöndíjas, Révész Imre segédkezett. Munkácsy sokat bajlódott szerkezeti kérdésekkel, a modellekkel, a kellékekkel. Egy életnagyságú keresztet ácsoltatott, amelyre felkötöztette modelljét. Egy trieszti lap tudósításából tudjuk az ezt követő szerencsétlenség történetét.¹⁶ A kereszt eldőlt, a modellt álló férfi életveszélyesen megsérült. Ekkor, 1882 nyarán készülhetett az a fénykép, amely Munkácsyt ábrázolja a kereszten. A festő a baleset után talán kényszerűségből állhatott modellt a fotográfusnak, de bizonyára segített az átélésben a testet, lelket megviselő póz.

1884. április 25-én, húsvétkor nyílt meg a szenzációt jelentő tárlat. Sedelmeyer palotájában, külön e célra emelt pavilonban, egymással szemben állt a két Krisztus-kép. Méltán váltott ki csodálatot itt az egyik ösztönzőnek, Haynald Lajos kalocsai érseknek frissen készült portréja is. Az eseményről még G. Maupassant is megemlékezett *A szépfiú (Bel ami)* című regényében, ha más névvel is. Markovics

¹⁴ Idézi: BUKOVICS et al. 1886. 32.

¹⁵ FARKAS 1952. 123.

¹⁶ N. N. 1882. 401.

Károly *Krisztus a vízen jár* című festményét említette, de mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a magyar származású festőfejedelem a regény hőse.

C. Sedelmeyer 1886-ban az első, 1887-ben a második Krisztus-képet vitte Amerikába. 1886. november 19-től 1887. január 1-jéig Munkácsy is vele volt. Itt ismerkedett meg azokkal az amerikai milliomosokkal, akik később gyakori vendégei voltak Párizsban. Itt elsősorban Pulitzer Józsefről, a New-York-i *The World* szerkesztőjéről van szó (aki szervezte Munkácsy amerikai ünneplését) és John Wanamaker-ről, aki megvásárolta a két Krisztus-képet. Nagylelkűen engedélyezte a párizsi bemutatót: a két festmény kitüntető érmet kapott az 1889. évi Párizsi Világkiállításon. Ennek Munkácsy nemcsak kiállító művésze, de egyik szervezője is volt, mint az osztrák–magyar képzőművészeti bizottság elnöke. E minőségében és úgy is, mint a Párizsi Magyar Egylet vezetője, fogadta azt a 850 fős magyar követséget, amely Kossuthot látogatta meg Torinóban, majd különvonattal érkezett a világkiállításra. Munkácsyék elkísérték a csoportot St. Cloud-ba, majd palotájukban fogadták őket.

Munkácsy legtermékenyebb időszakának anyagi ügyeibe pénztárnaplója enged betekintést.¹⁷ 1881-ben 220 000 frankot utalt át számára Karl Sedelmeyer. (Ez az összeg a *Krisztus Pilátus előtt* ára és a belépőjegyekből való részesedés volt.) 1882-ben 295 750 frank volt a teljes bevétele, 1883-ban 98 500, 1884-ben 125 000 (a *Golgota* és a budapesti bemutató jegyeiből 20 000 frank). 1885-ben 141 000 frankban részesült, ebből 40 000 volt a *Kálvária*-részlet ára. 1886-ban a *Mozart haláláért* és tanulmányokért 100 000-et, a *Kálvária* másik redukciójáért 40 000 frankot kapott. Megtudjuk pl., hogy 30 000-et kért a *Siralomház*-redukcióért, 20 000-et a *Baba látogatóiért*, 3–6000-et tájképeiért, 15–15 000-et a *Krisztusfej-* és *Pilátus*-tanulmányaiért, 25 000-et a *Falu hőse*-redukcióért, 25 000-et a *Két családért*, 23 000-et a *Műterembelsőért*, 10 000-et ennek kisebb változatáért.

Kiadásai között gyakran szerepel számla antikváriusoknak, műkereskedőknek bútorért, lámpákért, drapériákért, szobrokért, mőtárgyakért, amelyek nemcsak berendezési tárgyai, bútorai, hanem többnyire modelljei is voltak. Ugyanez vonatkozik néprajzi értékű gyűjteményére. 1883-ban pl. 256 frankért vett egy magyar kosztümöt, 1885-ben 327 frankért magyar parasztviseletet. E. Barrias szobrásztól 1885-ben 6000, 1887-ben 3000 frank értékben vásárolt. 1883-ban 922 frankért vette fotóapparátusát.

Évente küldött támogatást rokonainak, illetve fedezte utazásaikat. Feleségének évi 2–4000 frankot adott a háztartásra, colpachi felújításra. Tanítványai, segédei egy-egy alkalommal 200–1500 franknyi összegben részesültek, legtöbbet egykori mesterének fia, Szamosy László kapott, valamint Koroknyay Ottó. Modelljeinek 200–500 frankot fizetett. 1882 februárjában 7200 frankjába került budapesti utazása, évi 2–4000 frankba a karlsbadi, majd a lamalou-i gyógyfürdőzés, gyógykezelés. 1885-ben és 1886-ban 10–10 000 frankot költött utazásra, ekkor az óriásképek bemutatóin vett részt Európában és Amerikában.

¹⁷ MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.27.

E naplója, kortársak beszámolója és az enteriőrfotók képet adtak a palotáról. Régi bútorokat, kárpitokat, porcelánokat, kerámiákat vásárolt; kis és nagy szalonja díszes, iparművészeti értékű tárgyakkal volt tele. Rippl-Rónai József így írt ezekről: *„Volt neki egy szép nagyobbszerű, hullámos tengere Courbet-tól s Ribottól is egy másik; a Courbet-kép atelier-jében, a Ribot-kép a hálósobájában függött. Sokszor nézegette őket. Hát még milyen képei voltak? Ez se utolsó kérdés, ha egy művészről van szó. Felemlítek még néhányat. Volt Makart-portréja, Munkácsyné kép-mása, a biliárd-szobájában. ... Volt egy kis Daubignyja is. Az övé volt Leibl „Két dachauai asszony”-a. Medaille I-ére classe felirat, mint a párizsi Szalon kitüntetésének jelzése, volt már ezen a képen, melyért Munkácsy még csak néhány ezer frankot adott – hiszen akkor Leiblnak nagyon rosszul ment a sora –, melyet azonban ma már talán kétszázezerért sem igen adnának oda a németek. Volt egy szép Uhde-képe is, abból az időből, mikor Udhe még a tanítványa volt.”*¹⁸

A festőfejedelem szalonja

A francia arisztokrácia társasági életének központjai a szalonok voltak. Vezetők, szervezőik azok az asszonyok, akik származásukkal, társadalmi rangjukkal, vagyonukkal hatást gyakoroltak a meghívottakra. A társalgást ezek a művelt és szellemes háziasszonyok vezették; vonzerőt személyiségük, az érdekes, híres vendégek, a könyvekkel, szobrokkal, festményekkel díszített környezet és végül a jó konyha adott. A vendégek a felső tízezer tagjaiból kerültek ki, de főnemesek, főpapok mellett egyre inkább helyet kaptak a polgárok, a honoráciorok. Különösen így volt az a felvilágosodás korában, amikor pl. az Enciklopédia szerzői (d’Alambert, Diderot, Voltaire) lettek az estélyek díszvendégei. A 19. században már az újjgazdagok szalonjai voltak a leghíresebbek. E. Zola, vagy G. de Maupassant regényeiből, Justh Zsigmond naplójából sok mindent megtudunk Párizs esti, éjszakai életéről, a társasági életről.

Munkácsy, aki 1871 őszén érkezett ide, nem sejtette, hogy tíz év múlva már Párizs egyik legismertebb palotájának ura lesz, és szalonja Európa-szerte híressé válik. 1882 februárjában Rubens-jelmezben jelent meg Budapesten, a tiszteletére rendezett régi Múcsarnok-beli estélyen. Ezt a kosztümöt gyakran felvette Párizsban is, a palotájában rendezett művészestélyeken. A Ferenc Józseftől kapott nemesi címe egyenrangúvá tette bárónő feleségével, a társasági életben a felső tízezer tagjai lettek. A francia becsületrend lovagja, tiszt (1877–1878), majd parancsnoki (1890) fokozata, a világhiállításokon nyert elismerések gazdagították a sort. Hozzájárult a sikerhez a C. Sedelmeyer által szervezett propaganda-hadjárat, amelynek része volt a különkiállítás, vándoroltatás, a könyvek, rézkarcok, metszetek kiadása. Igazi sztárkultusz lengte körül a fiatal mestert Párizsban, hazájában és külföldön a művek be-

¹⁸ FARKAS 1957b. 42.

mutatása kapcsán. A 70-es években csak szerény vizitkártyákat vagy kabinetképeket csináltatott magáról; a 80-as években azonban sorra és szériában készültek a nagyméretű, reprezentatív fotók a híres Ad. Braun műteremben, majd Paul Nadarnál. Ezek magyar, francia, német dedikációkkal ellátva kerültek a hódolókhoz. A festő elegáns megjelenéséről, divatos öltözködéséről is ismert volt. Magas termetű, korán őszülő, dús szőke hajú, kék szemű férfi volt, akinek előnyös külsejéről később Richard Davey angol író és Rippl-Rónai is megemlékezett. 1878-tól elmaradhatatlan résztvevői lettek a társasági eseményeknek, s maguk is hetente láttak vendégül pár száz embert.

Munkácsyné szüleinek írt leveleiben rendszeresen beszámolt azokról a bálokról, fogadásokról, estélyekről, amelyekre hivatalosak voltak. Az orosz, német, spanyol és főleg az osztrák követségre rendszeresen jártak. Az osztrák nagykövettel, Hoyos László gróffal szoros kapcsolatban álltak. Jártak Pomard és Mathilde hercegnő báljára, Molitor grófnőék, Rotschildék, Lesseps Ferdinándék, Türrék vacsoráira.

1880-ra felépült új palotájuk, amelynek ebédlőjében, kis szalonjában adták a bensőséges diner-eket, soirée-kat. A nagy szalonban tartották az estélyeket, bálakat, melyekre 200–800 személyt hívtak meg. Állandó vendégek voltak – így a házigazdák segítői – Wrede herceg, de Suse márki, Latinovics Leó magyar gárdatiszt. Diplomáták, arisztokraták, írók, művészek jártak ide. 1885 tavaszán pl. négyszáz meghívott volt jelen művészbáljukon, ebből hét nagykövet, hat tábornok és négy admirális, 32 művész. Ezt Cécile leveléből tudjuk meg éppúgy, mint a Liszt-hangverseny sikerét 1886-ban. A március 23-i estély után ezt írta „pompás szüleinek”: *„Milyen gyönyörű volt látni ezt a nagy aggastyánt hosszú, fehér hajával a zongoránál, amellyel elvarázsolta az egész világot. Az egész terem felállt, a lelkesedés leírhatatlan volt. Miska és Liszt megölelték egymást, mélyen, elérzékenyedve. Oh, milyen ünnepség volt... Ez két nagy magyar művész diadaliünnepe volt.”*¹⁹ Ezt az eseményt Fr. Régamey riportrajzban örökítette meg a Figaro Illustré számára.

Liszt Ferencen kívül más magyar hírességek is felléptek a festő palotájában: Komáromy Mariska, Odry Lehel operaénekesek, Reményi Ede, Aggházy Károly, Hubay Jenő. Rippl-Rónai József így emlékezett az estére: *„Itt voltak azok a sokszor lefestett gobelines, támlás- és karosszékek s a vörösbársonyos székek, melyek a Milton- és Liszt-képhez is szék-modellül szolgáltak. Itt volt az a zongora, melyen Liszt és Ambroise Thomas sokat játszottak. Emellett énekelt egyik estélyen a kis Komáromi Mariska, aki abban az időben az Operához készült és Párizsban tanult énekelni. Mignonját énekelte Ambroise Thomasnak, aki ez estélyen maga kísérte a zongorán a fiatal magyar énekesnőt. Ezen az estélyen láttam ugyanitt utoljára Reményi Edét kopasz fejével és Alphons Daudet-t a cigányok közt ülve, monoklival a szemén.”*²⁰

Cécile zenerajongása közismert volt, kitűnően zongorázott: nemegyszer ő kísérte vendégeit új Pleyel-zongorájukon. Az estélyeken újabb és újabb kosztümök-

¹⁹ VÉGVÁRI 1958. 252.

²⁰ FARKAS 1957b. 43.

ben jelent meg, egyik esetben Paul Nadar is megörökítette. A szalon fényét Léon Gambetta miniszterelnök, majd Sadi Carnot köztársasági elnök vagy a walesi herceg látogatása emelte igazán, s ezzel még több embert vonzott Munkácsy megrendelői körébe. A velük való kapcsolat egyben a szabadkőművesekhez fűződő viszonyt erősítette. Munkácsy ugyan nem lépett be a párizsi páholyba, de élvezte a szabadkőműves Liszt Ferenc és Türr István támogatását, kapcsolatrendszerét. (Magyar barátai közül Odry Lehel és Zsilinszky Mihály – későbbi rokona – már a 70-es években szabadkőműves volt!)

A palota gyakori vendégei voltak, az Andrássy, Károlyi család tagjai, Harkányi Frigyes, C. Sedelmeyer és veje, V. Brožik, az Amerikából átrándult milliomosok. Az írók közül például Anatole France, Dumas fils, A. Daudet, E. Concourt, A. Wolff látogatta a legendás péntek esti fogadásokat. Eleinte Puvis de Chavannes, Gustave Doré, Bastien-Lepage, Antokolszkij is jött; később csak Carolus Duran, P. Bonnat, J. P. Laurens, a Julian Akadémia tanára, J. Lefévre, C. Chaplin, J. Breton és É. Detaille, a *Champigni csata* című panorámakép festője járt az estélyekre. Haynald Lajos kalocsai érseket, Liszt Ferencet és tanítványait itt és Colpachon is vendégül látták nyaranta.

Az 1888-as évről Justh Zsigmond számolt be. Munkácsyék pénteki estélyén a dán követ feleségével, az angol és német követség néhány tagjával, Marie Dumas-val, Némethy Emilia operaénekesssel, Zichyékkel, Hohenlohe herceggel találkozott. Ezt írta Naplójában: „Többen zongoráznak, végül én nekem kell pár magyar darabot elkövetnem. A Mester is belemelegszik s elfütyüli zongorakíséretem mellett a 'Nagy pénteken mossa holló a fiát' s még pár más nótát. Ha fütyül, akkor érzem meg leginkább egyéniségét, amely komor, nagyszabású, de filozofikus nervozus mélység nélkül”²¹ – írja a február 1-jei estélyről. A február 8-i szalon eseményeiről így számol be: „Főleg a monde littéraire hivatalos: Leconte de Lisle és felesége, Rober de Bonnières és neje, ms. Mad. És mll. Chaplin, Brožik, madame Beule, a Dumas leányok stb. stb. Vagy 150-en. A soirée kezdetén a Chaplin családdal az entrénál állunk, Mlle Chaplin-nek bő alkalma nyílik rossz nyelvét ragyogtatni. Később concert, két olasz leány énekel igen hamisan solokat és duettek. Une musique chaotique. Munkácsy bemutat Leconte de Lisle-nek, kit pedig annyira szeretek mint költőt, hogy nem akartam megismerni mint embert. Leconte de Lisle – azonban maga akarta, hogy megismerkedjek vele.”²² /sic!/ Február 20-án nagy bál volt. Justh Némethy Emmivel és Thury grófnővel érkezett. Mint írta: „Munkácsyékánál roppant sokan, 600-an hivatalosak. Az egész követség, majdnem mind a nagykövetek családjaiikkal. Baronne de Saint Martin, Kotzebue-né, marquise Hervey de Saint Denis, baronne Stachelberg-Decazes, stb. stb. ...Midőn mindenki elmegy s csak a magyar colonia marad ott, Munkácsynéval csárdást táncolunk; ki előbb (miután

²¹ HALÁSZ 1941. 84.

²² HALÁSZ 1941. 100.

már a bőjt elkezdődött) nem akart.”²³ Az asszonyról nem volt jó véleménye: „*La femme tambour! Határozottan Munkácsy életében és művészetében az oly szükséges nagydobot képviseli*”²⁴ – írta.

Justhnak részben igaza volt Munkácsynét illetően, Munkácsy ízlését, tájékozottságát azonban egyoldalúan ítélte meg. Mint Munkácsy, ő sem látta és láthatta át Párizs teljes művészeti életét. Erre példa Antokolszkij művészetének túlértékelése s mellette pl. Rodin, Renoir, Cézanne észre nem vétele.

Munkácsynét általában Madame Reclame-nak nevezték Párizsban. Valóban nagy mestere volt a banketteknek, fogadásoknak, a szövetségesek meghódításának.

A nyüzsgő társasági életről pl. így számolt be az *Evenement* című újság 1888. január 7-én megjelent cikke: „*Ez a palota, amelyről soká álmodoztak és gondosan rendeztek be, a művészi ízlés és raffinált fényűzésnek valóságos remeke... A másodikon egyik oldalról egy galériaféle, valóságos múzeum – folytatva a lépcsőházat –, amely valóságos kincsház, a másik oldalon egy kolosszális műterem, amelynek minden sarkában valóságos üvegház van, ahol lombok enyhítik a napfényt, aztán az óriási hall, az ünnepségek színpada, találkozóhelye minden előkelőségnek és minden kimagasló egyéniségnek. Minden pénteken háromtól hétig itt fogadja Munkácsyné azt a választékos kört, amelyet meghódított... Látogatás a műteremben, a mester személyes múzeumban, ahol fölségesen díszített környezetben már ismert festményekhez készült tanulmányok ragyognak, vagy betakart festőállványon megkezdett művek pihennek. Az egyik beszögellésben egy mély szőfán Munkácsy ül körülveve látogatóitól, s élvezi a jól megérdemelt szabadnapot. Noha az atelier zárva van, ha a mesternek valami sürgős munkája van, vagy nem tudott megválni ecsetjeitől. Így láttam egyszer egy drapéria mögé rejtezve, amint éppen Lisztet festette, amikor két éve a kiváló ... mester csak azért utazott Párizsba, hogy arcképét kitűnő honfitársával megfestesse. Liszt, a zongoránál valami dallamot rögtönzött, amely sajnos kiadatlan. Arca ihletének ragyogásában hasonlíthatatlan modellül szolgált. Mindketten elmerülve művészetükben nagyon érdekes és ritka látványt nyújtottak...*”²⁵

Említettük már a 850 fős magyar küldöttség látogatását 1889-ben. A Munkácsynál tartott estélyről így számolt be Xántus-Doleschall Gabriella: „*férje mellett állt Munkácsyné nehéz fehér selyem uszályos ruhában, fején gyémánt diadémmal, nyakán is drága ékszerekkel, és ott üdvözölték vendégeiket. A nagy teremben ismerősök is voltak már, így Türr tábornok és Komáromi Mariska, ki akkor kint volt Párizsban. Továbbá ott volt Marchesi asszony, a híres énektanárnő; Judic, a francia Blahánéja; Coquelin; Sybil Sanderson, a híres énekesnő, kit másnap a tiszteletünkre rendezett operai előadáson hallottunk. Munkácsyné a társaság tagjait nekünk egyenként, míg minket általában mint magyarokat mutatott be, kik az ő Miská-*

²³ HALÁSZ 1941. 124.

²⁴ HALÁSZ 1941. 76.

²⁵ VÉGVÁRI 1958. 250–251.

jának hazájából jött kedves vendégei. Amint tömegesen megérkeztünk, a Rác Pali bandája rázendítette a Rákóczyt. Én alig ismertem cigányainkra, mert egyenruhában voltak, ezüst zsinóros kék atillában és vörös nadrágban... A palota megtekintése után a második emeleten levő műterembe mentünk, hol a falak telve voltak a Krisztus-képek egyes alakjaival, melyek mind tanulmányok voltak a nagy festményekhez. A terem sarkaiban emelvények, lefüggönyözött fülkék, állványok a modellek számára, régi fegyverek, sisakok, gyönyörű nagy gobelin szőnyegek mindenfelé, még kivarrott cifra szűr is volt ott dísznek, meg tulipános láda és magyar festett paraszt székek”.²⁶

Munkácsy Lukács Juliskával táncolta a csárdást, felesége a nagy terített asztalnál fogadta francia és magyar vendégeit, közben a második emeleti műterem megtekintésére került sor.

A Sedelmeyerral kötött szerződés lejárta után alig csendesedett a ház élete. Munkácsyné egyre több időt töltött Colpachon, a festő pedig barátaival utazgatott Hollandiában, dél-Franciaországban és Normandiában. Gyakran felkereste Ostendét, onnan ment át Amsterdamba, Genfbe, Brüsszelbe. Az őszi, téli szezont még mindig kihasználták, 1890 körül is gyakran jártak estélyekre. Ha nem is hetente, de időnként rendeztek vacsorát, bált, 1893 májusában pl. négyszáz meghívottal. „Ezzel fogadó idényünket méltóan fejeztük be”²⁷ – írta Cécile.

A 80-as, 90-es évek fordulóján tűnt fel a fogadónapokon Mednyánszky László, Szilágyi Dezső, Bertha Sándor, Szomory Dezső és minden magyar, aki ekkor Párizsban járt. A késői évek tanúja Szomory Dezső (1869–1944) és Pekár Gyula (1867–1937), akik 1893–1896 között jártak a pénteki fogadónapra. Pekár több fiatal jogással és művésznövendékkal együtt a házigazdák segítője volt a délutáni teánál vagy az estélyeknél. Ott hallotta énekelni Lillian Nordicát, az amerikai énekesnőt, akinek kísérője, későbbi férje, Döme Zoltán volt. Részt vettek A. Thomas ünneplésén abból az alkalomból, hogy Mignon-ját ezredik alkalommal adták elő az Operában.

Szomory egy Reményi Ede hegedűjátékot idézett fel kb. 1894-ből. Az esten ő is szerepelt (egy fiatal énekesnőt kísért zongorán), Reményi pedig megbukott játékával a fényes publikum előtt. Minden szemtanú visszaemlékezéséből kitűnik, hogy (a szalonok hagyományainak megfelelően) Cécile volt a házigazda, a festő sokszor elvonult. Munkácsyné Némethy Emmát és a fiatal jurátusokat, festőnövendékeket mozgósította a vendégek szórakoztatására, miközben ő maga fáradhatatlan volt, és végigtáncolta az estélyeket, bálakat. Életvidám, energikus teremtés volt, aki eleinte saját szórakozását kereste, és férje karrierjének építését tartotta fontosnak. Mindig munkált azonban benne a kultúra igénye is, különösen a zeneszeretet, és ennek köszönhetően Munkácsy is tájékozódott a társzművészetekben, zenében, irodalomban. A kor legnagyobb gondolkodóit, íróit, politikusait (E. Renan, H. Taine, A. France) és az említett zeneszerzőket látta, hallotta a társaságokban, és fogadta saját estélyein 1880–1895 között. Látószöge, műveltsége ebben a körben teljesedett ki.

²⁶ XÁNTUS-DOLESCHALL 1900. 325.

²⁷ LÁZÁR 1925. 26.

Művésztársai, tanítványai

Munkácsy már első párizsi éveiben vendégül látta a magyar festőnövendékeket. Megnézte műveiket; tanácsokat, modelleket és nemegyszer pénzt is adott nekik. Legendások voltak a gulyásvacsorák.

1882-ben, amikor *Krisztus Pilátus előtt* című képét ünnepelték Budapesten, Munkácsy bejelentette, hogy ösztöndíjat alapít. Révész Imre, Hans Temple, Koroknyai Ottó, Pataky László, Halmi Artúr vehette át az évi 6000 frankos stipendiumot. A leghűségesebbnek Pataky bizonyult, aki a bécsi mennyezetkép és a *Honfoglalás* kivitelezésében is segédje volt. Nem kapott ösztöndíjat, de a mester mellett dolgozott Rippl-Rónai József és atyai tanítómesterének fia, Szamosy László. Ők gyakran vettek részt másolásokban, és Colpachra is elkísérték Munkácsyt. Megfordult a műteremben több külföldi mester, így a már említett A. Pettenkoffen, W. Leibl, Hans Makart, F. von Lenbach. Tanulni jött a német Max Liebermann és Fritz von Uhde, a belga E. Ch. Wauters (1846–1933), aki meg is örökölte Munkácsyt éppúgy, mint Hans Temple (1857–1931). Fritz von Uhdénak több hónapra átengedte az avenue Montaigne-beli műtermét Munkácsy 1880-ban. Itt többször meglátogatta, és együtt mentek Eugen Jettel műtermébe is. Mint írta: *„Sosem titkoltam el, mily sokat köszönhetek neki. Ő segített arra, hogy megtegyem a műszerető dilettantizmustól a művészeti vezető nehéz lépést. Termékenyítő példája, a műteremben együtt töltött órák, amidőn el-elnézegtettem munkálkodását, tanításai Párisban határozottan nagyon sokkal többet használtak nekem, mint minden, amit odáig Münchenben tanultam... Különösen Bastien-Lepage tünt föl nekem általa, hogy Munkácsy különös figyelemben részesítette. A francia festők közül különösen őt becsülte nagyra. Be kell vallanom, hogy akkor még nagyon kevés képét láttam s az a kevés sem tetszett nekem akkor, midőn egészen Munkácsy művészetének hatása alatt áltam.”*²⁸ A magyarok közül Aggházy Gyula, Deák Ébner Lajos, Baditz Ottó, Tornyai János, Mednyánszky László, a békési Jantyik Mátyás járt Munkácsynál. Nagy hálával emlékezett rá Tornyai, aki 1894–1895-ben több időt töltött vele: *„amilyen nagy volt Munkácsy mint művész, éppolyan egyszerű, keresetlen modorú volt mint ember. Mikor vele beszéltem, oly fesztelenül éreztem magad, mintha nem a Krisztus Pilátus előtt alkotójával, hanem valamelyik egyszerű »réti magyarral« beszélgetnél, hogy szinte megszállott a puszta hangulat! Beszédében, viselkedésében benne volt még a zamat Párisban is, egész a dünnögéséig, ühmgetéséig... Utált minden ceremóniát, fölösleges cafrangot, pózt, bókolást, sikket és mindent, ami csak arra való, hogy a buta a lelki ürességét takargassa velük. Képein is hiába keresed ezeknek csak a nyomát is. Egyszerűek, erővel teljesek és becsületesek azok, mint az alkotójuk.*

Csodálatos hatást tett rám, mikor először álltam vele szemközt. Az az igazi, nemes intelligencia a megjelenésében, a beszédében, az a hatalmas, csontos homlok, melyhez hasonlót sem azelőtt, sem azóta nem láttam, az alatt a mélyen ülő szemek... Olyan volt, mint egy ember-oroszlán. Hatalmas és nemes.

²⁸ UHDE 1911. 250.

*És ez az oroszlán szelíd volt, mint a kezes bárány. Talán soha életében nem vétett senkinek. Nem kritizált, nem politizált, ez volt benne az egyetlen nem magyar vonás! Nem szerepelt, vagy legalábbis nem akart szerepelni. Ha fürdött is olykor-olykor dicsősége sugaraiban, ha estélyekre vagy diadalútra ment, ha ünnepeketni hagyta magát – a felesége vagy Sedelmayer vitték bele mindig. Ő maga örült, ha festeni hagyták. A képe volt neki mindene, még a pihenése is. Köztük érezte jól magát, mint hal a vízben. Ha hússzor mentél hozzá a nap bármely órájában, bizonyos lehettél benne, hogy mind a hússzor otthon, az állványa előtt találsz.*²⁹

A fiatal írók közül Szomory Dezső idézte fel Munkácsy hétköznapijait, „kiruccanásait” *A párizsi regény* című művében. Munkácsy és Türr ajánlásával jutott el E. Renanhoz, Daudet-hez, Massenet-hez. Az 1890-es évek elején többször ebédelt a mesternél, egy-egy tanítványa társaságában. Cécile nem nézte jó szemmel őket, igyekezett takarékoskodni rajtuk. Gyakran találkoztak Türr irodájában, leginkább az Opera melletti Café de la Paix-ben, vagy a Kapucinusok terén, a Grand Caféban. Itt Patikárius Ferkóék zenéjében gyönyörködtek.

Ez volt a fiatal magyar festők találkozóhelye is. Fényes Adolf, Rippl-Rónai József, Katona Nándor, Knopp Imre, Koroknyai Ottó nevét említi Szomory. Az ő műtermébe Munkácsyval együtt ment el, és tanúja volt a mester korrigálásának. Egyedül látogatott el a Magyar Egyletbe, amelyről lehangoló képet festett. Láta ott Karlovsky Bertalan Ferenc József portréját és a szemközti falon lévő Kossuth-arcképet. Nem említi, hogy ezt és az Andrássy-portrét Munkácsy festette. Mint az egylet elnöke, valószínűleg szívességből festette meg gróf Andrássy Gyula és az idős Kossuth képét, talán itt állt Frankel Leó arcképe is. Egyik tanítványa, Parlaghy Vilma (1864–1923), több időt töltött Torinóban, 1885-ben portrét festett Kossuth-ról. Munkácsy is elvitte a *Honfoglalás* reprodukcióját a turini remetéhez 1892-ben. Fiának, Kossuth Ferencnek (1841–1914) is gesztust tett ezzel, aki rövid ideig Párizsban folytatott festészeti stúdiumokat.

Ebben az időben, 1894-ben készítette el az egykori magyar légió vezetőjének, Türr Istvánnak (1825–1908), idős kori arcképét. Türr több jelentős vállalkozásban vett részt, kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, amelyet Munkácsy és az egylet érdekében is hasznosított.

A palota végnapjai

A kilencvenes években a szalonképek, portrék mellett a *Honfoglalás* és az *Ecce Homo!* festése töltötte ki Munkácsy és segédei idejét.

1894 után válságos időszak következett a festő életében. Betegsége súlyosbodott, művészetét egyre kevesebben értették és tisztelték Párizsban. Gyakran járt Colpachra, megnyugtatta a vidéknek a magyar Alföldre emlékeztető békessége. Közben dolgozott a harmadik Krisztus-tablón és egy életképen, amit a Szegeden látott Balázs Sándor – Szigligeti Ede *Sztrájk* című színielőadása ihletett. Bár a *Ková-*

²⁹ BODNÁR 1986. 56.

csok sztrájkja című költemény írója, Coppée, párizsi szalonjának rendszeres vendége volt, mégis a Balázs–Szigligeti átírat ragadta meg. 1892-től foglalkozott a *Sztrájk*kal, s három évig dolgozott rajta. A kilencvenes évek elején a Párizsban élő nyomdász, Kádár Gábor (a Lemercier műkiadó tagja) beszélte rá a Krisztus-téma trilógiává alakítására. 1884-ben Pesten még úgy nyilatkozott, hogy a *Feltámadást* festi meg. Betegsége elmélyülése idején Krisztus és Pilátus második találkozása, az *Ecce Homo* téma ragadta meg. 1892-től foglalkoztatta az ötlet, de csak 1894-ben kezdett intenzív munkába. Talán ki akarta próbálni erejét, s még az is elképzelhető, hogy a Feszty-körkép sikere élesztette fel munkakedvét a romokból. 1896 márciusában fejezte be a képet, amelyet nem a szokásos „M. de Munkácsy”, hanem „Munkácsy Mihály” szignóval látott el. Ezzel is jelezte, hogy nem idegen tőle a hazatérés gondolata. Az *Ecce Homo* bemutatója a millenáris kiállításnak a Feszty-körképpel vetekedő látványosságává vált. Az Andrásy út végén, a Belle-vue nevű mulató udvarán, kis görög templomhoz hasonló pavilonban állították ki.

Még egyszer, utoljára fényesen megünnepelték Munkácsyt, aki mintegy ködfátyolon át fogadta a hódolatot. Az újságok tapintatosan ugyan, de írtak egészsége és művészete hanyatlásáról. A kritikusok közül egyedül Bródy Sándor üdvözölte feltétel nélkül a képet, és kifejezte reményét, hogy Munkácsy és műve itthon marad. Sajnos, ekkor a festő nagybeteg volt, így a pesti ünnepségek után egy luxemburgi intézetbe, majd Baden-Badenbe, innen a Bonn melletti Endenichbe vitték.

1898-ban, még Munkácsy életében elárverezték palotája értékeit. A katalógusból, Munkácsyné és Malonyay kézírásos bejegyzéseiből tudjuk,³⁰ hogy a legtöbb festményt Kleinberger Ferenc vásárolta meg (gyűjteményének egy része a Szépművészeti Múzeumba került). 3000 frankot fizetett egy *Mozart*-tanulmányért, egy kis *Alvó nő*-tanulmányért 960-at, 600 frankért vásárolt egy Holbein-iskolából származó Erasmus-portrét, 215 frankért egy olasz kisbronzot. Vevő volt Sedelmeyer is, valamint Bernheim kiadó, Georges Petit. Bár számtalan tárgy megmaradt, 137 248 frank lett a bevétel. Munkácsy halála után a hagyaték tekintélyes részét alkotó fényképek és relikviák az özvegnél maradtak. Cécile bérbe adta a párizsi palotát, Colpachon élt, 1906-ban tért csak vissza Párizsba, egy kisebb lakásba. 1915-ben halt meg Luxemburgban, sírja Colpachon található. A palota megmaradt tárgyai, ereklyéi, dokumentumai képet adnak a festőfejedelem párizsi életéről, környezetéről. A békéscsabai Munkácsy Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria őrzi ezeket. A békéscsabai múzeum 2004-ben rendezett festmény- és ereklyekiállítást *Munkácsy és Párizs* címmel a párizsi Magyar Intézetben. E kiállítás is példázta, hogy a nagy magyar festő milyen fontos szerepet töltött be a francia–magyar kulturális kapcsolatok ápolásában.

³⁰ MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 53.5561.1.

IRODALOM

- BAKÓ 1994
Bakó Zsuzsanna: Munkácsy Békéscsabán. Munkácsy Mihály művei a békéscsabai Munkácsy Mihály Emlékházban. Békéscsaba, 1994.
- BENEDEK 1969
Benedek István: Párizsi szalonok. Budapest, 1969.
- BERKOVITS 1964
Berkovits Ilona: Zichy Mihály élete és munkássága. Budapest, 1964.
- BERTHA 1900
Bertha Sándor: Munkácsy Mihályról. Vasárnapi Újság, (1900) 520–522.
- BODNÁR 1986
Bodnár Éva: Az újra felfedezett Tornyai. Budapest, 1986.
- BOROS 2005
Boros Judit: Egy magyar festő Párizsban. In: Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Katalógus. Budapest, 2005. 33–60.
- BUKOVICS et al. 1886
Bukovics, E. von – Guéneau de Mussy, A. – Silberstein, A.: Christ before Pilate by Michael de Munkácsy. Paris, 1886.
- CZEGLÉDI 1976
Czeplédi Imre: Levelek Munkácsyhoz, Munkácsytól. Békéscsaba, 1976.
- CZEGLÉDI 2001
Czeplédi Imre: Munkácsy ősei és rokonsága. Békéscsaba, 2001.
- CZOBOR 1882
Czobor Béla: A francia műtészek Munkácsy képéről. Egyházművészeti Lapok, III. (1882) 88.
- FARKAS 1941
Farkas Zoltán: Magyar művészeti írások. Munkácsy Mihály. Budapest, 1941.
- FARKAS 1943
Farkas Zoltán: Munkácsy Mihály. Budapest, 1943.
- FARKAS 1952
Farkas Zoltán (szerk.): Munkácsy Mihály válogatott levelei. Budapest, 1952.
- FARKAS 1954
Farkas Zoltán: Munkácsy és Sedelmeyer. In: Magyar Művészettörténeti Munkaközösség szerkesztőbizottsága (összeáll.): Művészettörténeti tanulmányok. Magyar Művészettörténeti Munkaközösség évkönyve, 1953. (1954) 607–611.
- FARKAS 1957a
Farkas Zoltán: A Munkácsy ösztöndíj története. In: Dávid Katalin (szerk.): Művészettörténeti Tanulmányok. (Művészettörténeti Dokumentációs Központ 1954–55-ös évkönyve). Budapest, 1957. 458–466.
- FARKAS 1957b
Farkas Zoltán (előszó, jegyz. írta): Rippl-Rónai József emlékezései. Budapest, 1957.

- FELEKY 1913
Feleky Géza: Munkácsy. Budapest, 1913.
- GELLÉR 1983
Gellér Katalin: Justh Zsigmond párizsi naplójának (1888) képzőművészeti vonatkozásai. Művészettörténeti Értesítő, 1983/4. 224–234.
- GOSZTONYI 2005
Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Katalógus. Budapest, 2005.
- HALÁSZ 1941
Halász Gábor (sajtó alá rend.): Justh Zsigmond naplója. Budapest, 1941.
- HARSÁNYI 1934
Harsányi Zsolt: Ecce homo! Munkácsy Mihály életének regénye. Budapest, 1934.
- HUEMER 1999
Huemer, Ch.: Charles Sedelmeyer (1837–1925). Belvedere, V/1. (1999) 4–19.
- IMRE 1995
Imre Györgyi (szerk.): Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Katalógus. Budapest, 1995.
- LACAMBRE 1994
Lacambre, Geneviève: Munkácsy helye, a XIX. század végének francia művészeti életében. In: Sz. Kürti Katalin (szerk.): Munkácsy Mihály (1844–1900) nemzetközi tudományos emlékülés előadásai. Debrecen, 1994. 24–28.
- LÁZÁR 1925
Lázár Béla: Munkácsy lelke. Magyar Művészet, I. (1925) 4–29.
- LENGYEL 1966
Lengyel Béla: Van Gogh – Munkácsyról. Művészet, VII/12. (1966) 12.
- LYKA 1952
Lyka Károly: Munkácsy Mihály. Budapest, 1952.
- LYKA 1964
Lyka Károly: Munkácsy. Budapest, 1964. 24.
- MALONYAY 1898
Malonyay Dezső: Munkácsy élete és munkái. Budapest, 1898.
- MALONYAY 1907
Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály. I–II. Budapest, 1907.
- N. N. 1882
Név nélkül: Hír. Vasárnapi Újság, 1882/25. 401.
- ODRY 1908
Odry Lehel: Emlékezés Munkácsy Mihályra. Vasárnapi Újság, (1908) 764.
- OLTVÁNYI 1952
Oltványi Imre (írta és szerk.): Munkácsy Mihály-kiállítás. Katalógus. Budapest, 1952.
- PEKÁR 1926
Pekár Gyula: Párizsi szalonok a múlt század végén. Munkácsyékánál. Nemzeti Újság, (1926. január 3.) 27.

PEKÁR 1934

Pekár Gyula: A régi Párizs régi nagyjai. Pesti Hírlap, (1934. december 25.) 44.

PERNECZKY 1970

Perneczky Géza: Munkácsy Mihály. Budapest, 1970. 46.

PETROVICS 1944

Petrovics Elek: Munkácsy Mihály. Klny. a Budapesti Szemle 1944. évi decemberi számából. Budapest, 1944. 233–247.

SEDELMMEYER 1914

Sedelmeyer, Charles: Michel von Munkácsy. Sein Leben und seine künstlerische Entwicklung. Paris, 1914.

SZ. KÜRTI 1989

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy Mihály Krisztus trilógiája. Budapest, 1989.

SZ. KÜRTI 1994a

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy-ereklyék és dokumentumok a békéscsabai múzeumban. BMMK, 18. (1994).

SZ. KÜRTI 1994b

Kürti Katalin, Sz. (szerk.): Munkácsy Mihály (1844–1900) nemzetközi tudományos emlékülés előadásai. Debrecen, 1994.

SZ. KÜRTI 2004

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy Mihály és a fotográfia. Kecskemét, 2004.

SZ. KÜRTI 2006

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy-ereklyék és -dokumentumok a békéscsabai múzeumban. 2. jav., átdolg. kiad. BMMK, 29. (2006).

SZEMENKÁR 2007

Szemenkár Mátyás (szerk.): Munkácsy képek Erdélyben. Kiállítás. Csíkszereda, 2007. május 5 – július 15. Budapest, 2007.

SZOMORY 1929

Szomory Dezső: Párizsi regény. Budapest, 1929.

UHDE 1902

Uhde, Fritz von: Visszaemlékezés Munkácsyra. Művészet, I. (1902) 312–323.

UHDE 1911

Uhde, Fritz von: Munkácsy Mihályról. Új Idők, (1911) 609–611.

VÉGVÁRI 1955

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály. Budapest, 1955. 48.

VÉGVÁRI 1958

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály élete és művei. Budapest, 1958.

VÉGVÁRI 1983

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály (1844–1900). Budapest, 1983.

XÁNTUS-DOLESCHALL 1900

Xántus-Doleschall Gabriella: Látogatás Munkácsy Mihálynál. Vasárnapi Újság, (1900) 325.

**Les amis artistes et la vie mondaine de Munkácsy
entre 1871 et 1896. Son salon de Paris**

– Katalin Sz. Kürti –

Résumé

Munkácsy a passé presque la moitié de sa vie à Paris en jouant un rôle important dans les relations culturelles franco-hongroises. Avec son œuvre *Le dernier jour du condamné*, il a gagné le Grand Prix d'Or du Salon de Paris en 1870. Il y a déménagé ensuite en novembre 1871. Le marchand d'objets d'art Adolphe Goupil était son client permanent et il a pu compter sur l'aide de Mihály Zichy, de László Paál et du baron de Marches. Il a été élu membre du Cercle Hongrois de Paris, ensuite son président à partir de 1886. En 1874, il a épousé la veuve du baron de Marches, Cécile, avec qui, ils sont entrés bientôt au centre de la vie mondaine de Paris. D'abord, ils ont donné des soirées au palais-atelier rue Legendre puis, dans leur foyer l'avenue Villiers. Aristocrates, hommes d'Etat, artistes y sont venus (L. Gambetta, Sadi Carnot, Dumas le fils, Ferenc Liszt et les compositeurs français, Ch. Sadelmeyer, son second « manager » et collectionneur). D'après les souvenirs de tous les témoins, l'on apprend que la maîtresse de la maison était Cécile (selon les traditions des salons), le peintre s'est souvent éloigné. La femme était une personne pleine de joie de vivre et énergique qui cherchait d'abord sa distraction et trouvait important la construction de la carrière de son mari. Mais l'exigence de la culture et surtout l'amour de la musique agissait toujours en lui et grâce à cela, Munkácsy se renseignait lui aussi sur les arts associés, la musique et la littérature. Entre 1880 et 1895, il a vu et écouté les plus grands penseurs, écrivains, (E. Renan, H. Taine, A. France) hommes d'Etat de l'époque et les compositeurs mentionnés dans les sociétés et les reçus à ses soirées. Sa perspective et sa culture se sont accomplies dans ce cercle. Déjà, pendant ses premières années de Paris, Munkácsy a reçu chez soi les élèves hongrois de l'école de peinture. Il a regardé leurs œuvres et a donné des conseils, des modèles et plusieurs fois même de l'argent. En 1882, Munkácsy a fondé une bourse pour des jeunes hongrois. C'est de cette façon qu'il a reçu dans son atelier Imre Révész, László Pataky et Artúr Halmi. József Rippl-Rónai, István Csók, János Tornyai n'ont pas été des boursiers de Munkácsy mais ils ont joui du parrainage du Maître. Les valeurs du palais ont été vendues aux enchères encore dans la vie de Munkácsy. Les objets, les reliques et les documents restants du palais qui sont recueillis dans le Musée Munkácsy de Békéscsaba et dans la Galerie Nationale Hongroise, donnent une image sur la vie et l'environ du prince des peintres. En 2004, le musée de Békéscsaba a organisé une exposition de peintures et de reliques sous le titre *Munkácsy et Paris* à l'Institut Hongrois de Paris.

Sz. Kürti Katalin
H-1071 Budapest, Dembinszky u. 34.

1. kép. Düsseldorf-i meghívó. MMM TörtGyűjt Itsz.: Hd 58.5574.1

2. kép. Keleti sátrában egy vendéggel. MMM TörtGyűjt Itsz.: Hd 58.26.9

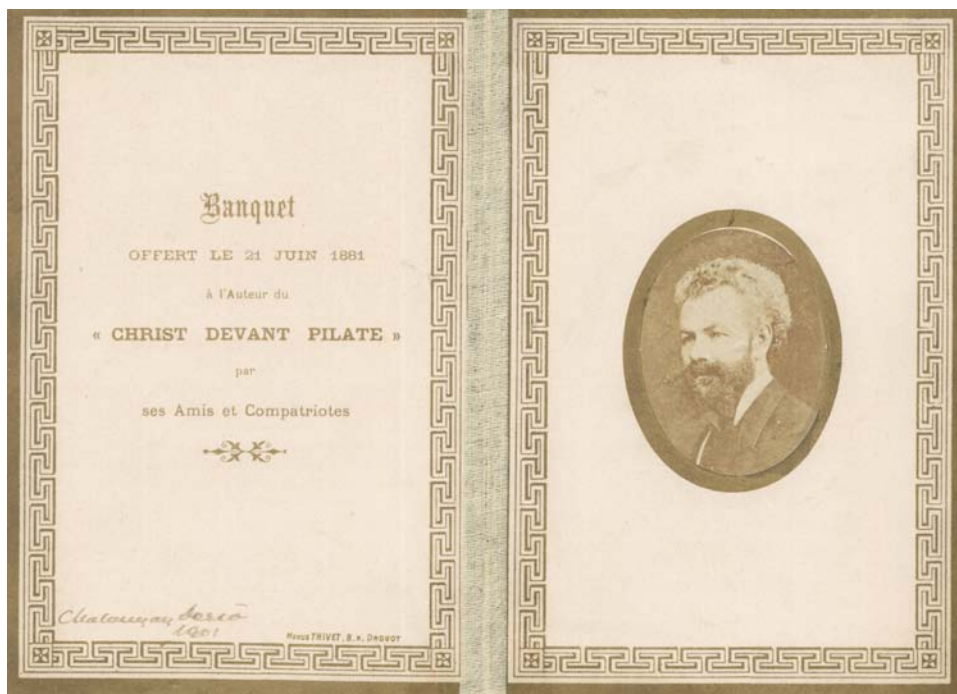
3. kép. Munkácsy festőpalettával.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.15

4. kép. Munkácsy Mihályné.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.64

5. kép. Munkácsy az 1880-as években.
Braun, Párizs.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.20

6. kép. A Krisztus Pilátus előtt bemutatója utáni bankett meghívója, 1881.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.79